

באר התורה / הג"ר יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים**מכת בכורות****'ויהי בחצי הלילה'**

בספר הדר זקנים (בא יב כט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. ובקרא אחריתי כתיב ביום הכותי כל בכור. הא כיצד. י"ל דודאי מכת בכורות בלילה היתה ולגבי הקדוש ברוך הוא הוא יום, עכ"ל.

פירוש הריב"א (בא יב כט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. ופרש"י בהעלותך כתו' ביום הכותי כל בכור אמר ר' יוחנן אף על פי שהכה אותם בחצות הלילה נפשותיהם מתפרפרות כל הלילה עד למחר. ד"א הבכורות הכו בלילה שהוא לילה להם ויום להקב"ה, עכ"ל.

והוא עוד ישוב על קושיית המסכת שמחות בסתירת הפסוקים.

-ה-

גם נראה עוד בישוב הפסוקים והוא בהקדם מה שכתב באור החיים (בא יב ל) בד"ה 'ויקם פרעה לילה'. טעם אומר לילה יתבאר על דרך אומרים ז"ל (הר חייב ל"ח א) כי אותו לילה היה כיום יאיר כחצות היום. ורמזתי רמז זה בפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא" (לקמן יג ח) כי יכוין לומר שיגיד לו גם נס הלילה שנעשה יום. ושמה תאמר כי זרח אור בלילה דרך כלל לרעים ולטובים. לזה אמר "ויקם פרעה לילה" כשקם הוא לקרוא למשה ולאחר מנע ה' מרשע אורה והיה לילה פירוש חשך כאומר "ולחשך קרא לילה" (בראשית א ה), עכ"ל.

ומבואר דאותו לילה של מכת בכורות היה לילה כיום יאיר כחצות היום² ולהמתבאר מיושב שפיר מה שבספר במדבר כתיב "ביום הכותי" מכיון שלילה זו כיום יאיר, והוא היה בבחינת יום. אבל בפרשת בא כתיב "ויהי בחצי הלילה" משום דהתם קאי על הכאת המצריים שלגביהו היה העת ההוא לילה וכמו שכתב באור החיים.

-ו-

בהגדה של פסח בפיסקא "מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית", ע"כ.

וצ"ב אמאי הוצרכו תלמידיהם לעוררם שהגיע זמן קריאת שמע, ולא השגילו בזה בעצמם.

בספר אור המאיר (ויקרא לפסח) ובזה תבין מה שסדר בעל הגדה מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, וכבר רמזתי למעלה (לעיל רכ ב) מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, משמעו לשון בהירות וספירות, עיין שם, וחכמים אלו רוב צדקתם עמדה להם, וכחם יפה לספר את עצמם בבחינת יציאת מצרים כל אותו הלילה הגלות הדומה ללילה, לחבר גאולה ראשונה לגאולה אחרונה כמדובר, והעמיקו כל כך לספר בעניינם עד שלא ידעו בין יום ללילה, כאשר מצינו בחכמי הזוהר (זוה"ק ח"ב טו א) כשעסקו בתורה העמיקו כל כך, ולא הוו ידעי אי ימא או ליליא, לזה גמר אומר בדבריו עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, והיינו התלמידים שלא היו במסיבה של בני ברק, כי אם מקרוב באו ממקום אחר, והם הם הזכירו לרבותיהם אשר הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, וחכמים הללו באמת לא הוו ידעי אי יומא או ליליא, עכ"ל.

-ז-

גם יש לבאר דמה שרבותינו לא הבחינו בבוא היום, משום שבשעה שהיו עוסקים אז בסיפור יציאת מצרים, התעוררה ההשפעה כמו שהיתה אז, והיה הלילה כיום יאיר, ולכן לא היו יכולים להבחין שעלה השחר והגיע זמן קריאת שמע.

סמוכין לדברינו מתוספות (סוכה כח א) בד"ה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף, שהדברים שמחים כנתינתם בסיני שנתנה תורה באש וכענין זה מצינו במדרש בעובדא דרבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מסובין בסעודה וליהטה האש סביבם, עכ"ל.

ומבואר שע"י עסקם בתורה התעוררה ההשפעה שהיתה בזמן מתן תורה, וכמו כן כאן ע"י שסיפרו ביציאת מצרים התעוררה ההשפעה שהיתה בזמן יציאתם ממצרים.³

"ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים" וגו' ע"כ (בא יב כט).

ובחזקוני (שם) בד"ה בחצי הלילה וה' הכה כל בכור, ובמקום אחר הוא אומר "ביום הכותי כל בכור" (במדבר ג יג), א"ר יוחנן אעפ"י שהכה אותם בחצי הלילה היתה נפשם מפרכסת בתוכם עד הבוקר, כדי שידעו ישראל באיזה מכה מתו שונאיהם, עכ"ל.

ומקור דבריו במס' שמחות (בפתיחה) "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים" וגו' (בא יב כט), וכתב "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור" וגו' (במדבר ג יג), א"ר יוחנן אף על פי שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפת בהם עד הבוקר, משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו (ע"י שבת י ב), אף הקדוש ברוך הוא אומר אודיע לבני המיתה המשתקת הזאת שונאיהם איך מתים בה, אלא תשמור נפשם עד הבקר כדי שיראו בני שונאיהם, ע"כ.

ומבואר דהכאת בכורות היתה בחצות הלילה לפני יציאת מצרים, וכן הוא הנוסח שאנו אומרים בברכת 'אמת ואמונה' שלאחר קריאת שמע דערבית 'המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם'.

אמנם בברכה שלאחר קריאת שמע 'אמת ויציב' שחרית אנו אומרים 'ממצרים גאלתנו ה"א ומבית עבדים פדיתנו כל בכוריהם הרגת', ומשמע דיציאתם ממצרים קדמה להכאת הבכורות, וצ"ע.

גם בערבית אומרים 'המכה בעברתו' שהוא לשון הכאה, ובשחרית אומרים 'כל בכוריהם הרגת' שהוא לשון הריגה וצ"ב.

-א-

בספר שלמי מועד (פרק פג עמוד תכו) הובא שנשאל בזה הגרש"ז,

והשיב שבהקדמת מסכת שמחות הקשו שני כתובים אהדדי כתיב "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים", וכתב כי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים, הרי שמכת בכורות היתה ביום, אמר ר' יוחנן אע"פ שהכה אותם

מכת מות בחצי הלילה היתה נפשם מפרפת בהם עד הבוקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו (ע"י שבת י ב) אף הקב"ה אמר אודיע לבני מיתה המשתקת הזאת שונאיהם איך מתים בה. אלא תשמור נפשם עד הבוקר כדי שיראו בני

שונאיהם. **ומעתה אתי שפיר** שתפילת ערבית מדובר על המכה המכה בעברתו כל בכורי מצרים והמכה היתה בחצות הלילה ורק לאחר מכן יוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם.

אבל בתפילת שחרית מדובר במיתה כל בכוריהם הרגת וזה היה בבוקר לאחר שממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו, **ומדויק** דבתפילת הערב מודים אנו על הנס שאירע בלילה, ובתפילת הבוקר אנו מודים על הנס שאירע בבוקר והדברים נפלאים, עכ"ל (הגדת ארזי הלבנון עמ' קפא).

-ב-

"ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה"י ע"כ (בא יב ב). ומבואר הסדר שקודם יהיה הכאת הבכורות ואח"כ עשיית השפטים באלוהיהם.

ובהגדה של פסח בפיסקא 'כמה מעלות טובות למקום עלינו, אנו אומרים 'אילו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם דיינו, וצ"ב שהוא לא לפי מה שכתוב בפסוק.

ולפי המתבאר במסכת שמחות שאף שהכאת הבכורות היתה בלילה מ"מ הריגתם היתה ביום, אתי שפיר שקדמה עשיית השפטים באלהיהם להריגת בכוריהם שהוא היה בבוקר.

-ג-

באבן עזרא (במדבר ג יג) בד"ה "ביום הכותי" טעמו זמן, וכן רבים, עכ"ל. וכ"כ בפרשת בהעלותך (ח יז).

ובחזקוני (בהעלותך ח יז) בד"ה "ביום הכותי כל בכור", ולהלן הוא אומר "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור", אלא כל תיבת יום משמע אף לילה, כמו שפ"י רש"י בפרשת בשלח, עכ"ל.¹

ולפי דבריהם מתיישב שפיר מה שנתקשו במסכת שמחות ודו"ק.

¹ **אבן עזרא** (בשלח יג כב) לא ימש פועל יוצא, כי השם הנוכח למעלה לא המיש העמודים לפני העם. ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה, כי כתוב ביום הכותי כל בכור (במד' ח יז), וזה היה לילה, וכתוב היום הזה יום בשורה הוא (מ"ב ז ט), והוא היה לילה, כי שם כתוב, וחכינו עד אור הבקר (שם), וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך (תהי' פת' ב), עכ"ל. וע"י עוד **באבן עזרא** (ויקהל לה ג), פקודי מ לח).

בני"א מהרש"א (ברכות מ א) אמר קרא ברוך ה' יום יום וגו' וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה כו'. בכ"מ הלילה בכלל היום כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכן כולם אבל עיקר הקושיא

מכפל יום יום משמע ליה למעט לילה קאמר וכי ביום כו' אלא שאמר דוד תן לו ברכה ושבח על כל יום יום ממין שיעמוס לנו בכל יום ויום לפי שינוי הישועה ה"נ בכל מין כו' וק"ל, עכ"ל.
² **בשו"ת תורת חסד** (סי' כה אות ו) **ובשו"ת ידי אליהו** (סי' נא) כתבו לדון האם היה בבחינת יום ממש לכל דינים הנהגים ביום.
³ **בספר חשו"ק חמד** (הקדמה לבי"ב) הביא מש"כ **האדרי"ת בעטרות אדר** (פרשת ויקרא) שהטעם שרבותינו לא ידעו שהגיע זמן קריאת שמע, כי מובא בפרקי דרבי אליעזר (פ"ב) שרבי אליעזר כשהיה דורש היו פניו מאירים כאור החמה, ואין אדם יודע אם יום ואם לילה, ולכן כשהיו התנאים מסובין ודורשים היה המקום מלא אורה, ולא ניכר שעלה השחר.